

Rolzegel uit Mesopotamië ca. 2500 v.C. Op de afbeelding is vermoedelijk te zien dat de herder Dumuzi terugkeert uit de onderwereld en door zijn zuster wordt begroet, ze heeft bloeiende korenhalmen op haar rug. In het midden staat godin Inanna.

Pietà, Michelangelo, Sint-Pieterskathedraal, Florence. (Bron: Wikipedia)

(Titiaan, Mater Dolorosa, 1555. Bron: WikiGallery)

De kus van Judas

Was de kruisiging van Jezus een vruchtbaarheidsritueel?

Op Goede Vrijdag herdenken we de dood en opstanding van Jezus, een verhaal dat al bijna 2000 jaar geleden werd opgeschreven door vier evangelisten. Dat Jezus door een van zijn volgelingen was verraden maakt de gebeurtenissen rondom zijn kruisiging extra wrang. Voor dertig zilverlingen had Judas zich immers laten omkopen en met een kus had hij Jezus aan zijn achtervolgers bekendgemaakt. Talloze theorieën over de betekenis van deze details zijn aangevoerd. Maar in de tijd van de evangelisten waren er veel meer verhalen in omloop over een jonge herder die laaghartig door een vriend werd verraden aan zijn achtervolgers en die werd geselsd en gedood. Ook deze gebeurtenissen werden jaarlijks met klaagzangen herdacht en lijken hun oorsprong te vinden in een oeroude vruchtbaarheidsmythe uit Mesopotamië, het gebied tussen de Eufraat en de Tigris in het huidige Irak.

Henriette Broekema studeerde de talen en culturen uit het Oude Nabije Oosten en verklaart het lijdensverhaal van Jezus aan de hand van een mythe die vijfduizend jaar geleden in het Sumerisch op spijkerschrifttabletten werd opgetekend.

Het lijdensverhaal van Jezus

De dramatische gebeurtenissen rondom de

dood van Jezus worden door de evangelisten Matteüs, Marcus, Lucas en Johannes in het Nieuwe Testament gedetailleerd beschreven. Hun verhalen stemmen in grote lijnen met elkaar overeen, en lijken daardoor een getrouwe weergave van de feiten. De gebeurtenissen vinden plaats in Jeruzalem, een paar dagen voor pesach, het Joodse feest van het ongedesemde brood, dat in de lente wordt gevierd. Het zijn vooral de kleine details die in ieders geheugen gegrift zijn gebleven. Wie is de vrouw die naar Jezus toekomt wanneer hij met zijn discipelen in het huis van een zekere Simon aanligt om de maaltijd te gebruiken en die kostbare olie bij zich heeft in een albasten flesje die zij over het hoofd van Jezus uitgiet? De discipelen zijn verontwaardigd, maar Jezus zegt: *'Door die olie over mij te gieten, heeft ze mijn lichaam voorbereid op het graf'*. Jezus heeft een voorgevoel van wat hem te wachten staat en dat zijn volgelingen hem daarbij zullen afvallen. Hij zegt tegen hen: *'Ik verzeker jullie: een van jullie zal mij uitleveren'*. De leerlingen zijn bedroefd en Judas vraagt: *'Ik ben het toch niet, rabbi?'* Ook Petrus belooft Jezus beslist: *'Misschien zal iedereen u afvallen, maar ik nooit!'* Jezus antwoordt hem dat hij deze nacht nog voor de haan gekraaid heeft hem driemaal zal verraden. Petrus kan het niet geloven: *'Al zou ik met u moeten sterven, verloochenen zal ik u nooit!'* roept hij uit. Maar er was wel degelijk een verrader. Judas was naar de hogepriester van de tempel gegaan en had met hem afgesproken dat hij Jezus voor dertig zilverstukken aan

hem zou uitleveren. De evangelisten vertellen niet waarmee hij Jezus had verraden. Het enige wat Judas doet is Jezus aanwijzen aan de grote, met zwaarden en knuppels bewapende menigte die door de hogepriester en de notabelen van het volk was gestuurd om Jezus gevangen te nemen. Judas had met hen afgesproken: *'Degene die ik kus, die moet je gevangennemen'*. Judas loopt op Jezus toe en begroet hem als een vriend met een kus. Jezus zegt tegen hem: *'Vriend, ben je daarvoor gekomen?'*

Jezus wordt voor de Romeinse prefect Pilatus geleid. Die ziet niet in waar Jezus schuldig aan kan zijn: *'Wat heeft hij misdaan?'* vraagt hij aan het joelende volk. Maar op aandringen van de menigte levert hij Jezus uit aan zijn soldaten om gezeseld en gekruisigd te worden. Jezus wordt naar Golgota gebracht, dat in het Hebreeuws Schedelplaats betekent. Een andere naam voor Golgota is Calvarieberg, naar het Latijnse woord *calva* 'kale schedel'. Volgens het evangelie is dit de plaats waar hij werd gekruisigd. Na zijn dood werd Jezus in een nieuw graf gelegd waaruit hij na drie dagen zou zijn herrezen. Over de plaats waar Golgota lag is veel gespeculeerd, maar de locatie is nooit gevonden.

Een jonge vegetatiegod

Het verhaal over de achtervolging en kruisiging van Jezus heeft diepe indruk gemaakt op de gelovigen in het christendom en tot op de dag van vandaag worden deze gebeurtenissen jaarlijks herdacht op Goede Vrijdag. Maar als we deze geschiedenis tegen de achtergrond

van de tijd bezien waarin ze volgens de evangeliën plaatsvond, blijkt dat er toen al veel langer een traditie bestond waarin de bevolking jaarlijks treurde om een jongeling die op wrede wijze ter dood was gebracht. Jeruzalem was de hoofdstad van Juda, dat rond het begin van onze jaartelling een provincie van het Romeinse rijk was. Dit gebied kende een rijke geschiedenis onder verscheidene overheersers. Van 900 tot 614 v.C. was Juda een provincie van het Assyrische rijk geweest dat het hele gebied ten oosten van de Middellandse zee had onderworpen. De diverse culturen in dit gebied vertonen grote overeenkomsten en in het eerste millennium v.C. waren er verscheidene mythen in omloop over een vruchtbaarheidsgodin die verliefd was op een sterfelijke herder met wie zij een hartstochtelijke relatie had. Eén van de oudste teksten zijn in het Sumerisch geschreven, afkomstig uit een cultuur die rond 3000 v.C. tot grote bloei was gekomen rond de Perzische Golf. Zij gaan over de herder Dumuzi, die de geliefde was van de Sumerische vruchtbaarheidsgodin Inanna. Over dit liefdespaar zongen de boeren liederen in het voorjaar, wanneer de natuur tot bloei komt als gevolg van het liefdesspel tussen godin Inanna en haar menselijke minnaar Dumuzi. Maar in het najaar verdorren de gewassen en dan zongen de mensen klaagliederen over de herder Dumuzi, die door demonen achtervolgd werd op de steppe. Zij geselden hem en sloegen hem dood en sleurden hem mee naar de

onderwereld. Zijn lot viel samen met dat van de rijpe graanhalmen op het veld die na hun bloei onvermijdelijk moesten sterven, omdat de mensen ze afsneden en tot meel vermaalden. Deze mythen en rituelen werden van generatie op generatie doorgegeven en waren overal bekend in de landbouwgebieden rond de Middellandse Zee. Zij moeten ook bekend zijn geweest bij de auteurs die het evangelie van Jezus op schrift stelden. Het lijkt erop dat zij elementen van deze mythe hebben gebruikt om het drama rondom de dood van Jezus in overeenstemming te brengen met de eeuwenoude traditie en jaarlijkse rituelen die rondom de dood van de sterfelijke geliefde van de vruchtbaarheidsgodin werden opgevoerd.

De dood van Dumuzi

De dood van de herder Dumuzi wordt in de Sumerische mythe *Dumuzi's droom* rond 2500 v. C. op spijkerschrifttabletten beschreven. We vernemen hierover de volgende details. Dumuzi verlaat met zijn kudde schapen de stad en heeft een onheilspellend voorgevoel. Hij is bang dat hij moet sterven en krijgt een droom die niet veel goeds voorspelt. In de droom wordt hij door demonen achtervolgd, die hem uiteindelijk zullen doodslaan. Hij besluit te vluchten en vraagt aan zijn zuster Geštin-ana om voor hem op de uitkijk te gaan staan. Maar hij zegt dat ze eerst haar huid moet openkrabben en haar kleren moet verscheuren. Dit waren indertijd uitingen van rouw en kennelijk meent Dumuzi dat zijn zuster zo zijn

belagers om de tuin kan leiden, want zij zullen denken dat hij al dood is. Dumuzi roept naar zijn zuster dat zijn achtervolgers gemakkelijk te herkennen zijn aan hun nekstok en touwen waarmee ze gevangenen vastbinden. Geštin-ana spoedt zich naar een heuvel en kijkt om zich heen. Een vriendin waarschuwt haar dat de grote 'nekbinders' eraan komen, zij komen om Dumuzi te halen! Geštin-ana roept naar haar broer dat hij zich moet verbergen. Hij roept terug dat hij zich in de greppels van Arali zal verstoppen. Nu betekent Arali in het Sumerisch niet alleen 'steppe', maar ook 'onderwereld', en dit is dus opnieuw een voorbode van het onafwendbare lot dat Dumuzi te wachten staat. Dumuzi zegt tegen zijn zuster dat zij hem niet moet verraden. Geštin-ana bezweert haar broer dat ze dat nooit zal doen: *'Als ik jouw plek verraad, dan mogen jouw honden mij verslinden!'* Dumuzi smeekt ook zijn vriend om hem niet te verraden en ook de vriend zweert, net als Geštin-ana: *'Als ik jouw plek verraad dan mogen jouw honden mij verslinden! Jouw zwarte honden, jouw herdershonden, jouw rashonden, jouw jachthonden - jouw honden mogen mij dan verslinden!'*

Dan arriveren de achtervolgers. Zij worden als rekruteringsofficieren beschreven, die jonge mannen ronselden voor het leger van de koning en die door de bevolking zeer gevreesd werden. Zij komen om 'koning Dumuzi' gevangen te nemen. De achtervolgers grijpen Geštin-ana en proberen haar met geschenken te

paaien om de plaats van Dumuzi prijs te geven. *Maar wie heeft ooit een zuster gekend die haar eigen broer verraadde?* vraagt de verteller van de mythe. Dan gaan de achtervolgers naar de vriend van Dumuzi. Anders dan Dumuzi's zuster laat de vriend zich wél omkopen. In ruil voor een sloot met water en een veld met graan neemt de vriend de soldaten mee om Dumuzi's schuilplaats aan te wijzen. Ze vinden hem verstopt in een greppel in Arali.

Dumuzi ontdekt dat zijn vriend hem verraden heeft. Hij begint te huilen en vervloekt hem, en prijst zijn zuster, die hem trouw is gebleven. De mannen binden Dumuzi vast en gooien stenen naar zijn hoofd. Hij roept nu de hulp in van de zonnegod. De zonnegod verandert Dumuzi drie keer in een gazelle om aan zijn achtervolgers te ontsnappen. Dumuzi verstopt zich ijlings in het huis van de oude vrouw Belili. Hij vraagt aan haar om water uit te gieten zodat hij kan drinken en meel uit te strooien zodat hij kan eten. Dit is een vreemd verzoek, maar doet opnieuw denken aan een dodenherdenking. In Mesopotamië goten de nabestaanden voor hun overleden familieleden, die onder de vloer van de woning begraven waren, water uit en strooiden meel voor hen op de grond om hen zo van drinken en eten te voorzien. De oude vrouw doet precies zoals Dumuzi haar gevraagd heeft, zij besprenkelt de grond met water en strooit meel. Daarna verlaat zij haar huis. Daar zien de achtervolgers haar. Kennelijk gedroeg Belili zich als iemand die om de

dood van Dumuzi treurde, want de achtervolgers krijgen argwaan en zeggen tegen elkaar: *'Stel nu dat de vrouw niet zou weten waar Dumuzi verblijft, waarom zou ze dan zo bezorgd om zich heen kijken?'* Ze dringen haar huis binnen en vinden daar inderdaad Dumuzi, waarop ze hem vastbinden.

Nogmaals weet Dumuzi met behulp van de zonnegod te ontsnappen en dit keer verbergt hij zich in de schaapskooi van zijn zuster. Als Geštin-ana haar broer ziet, begint ze de hemel en aarde aan te roepen. Ze krabt haar ogen en haar gezicht open en zij scheurt haar kleren. Geštin-ana maakte deze gebaren zoals haar broer haar gevraagd had, om de achtervolgers op een dwaalspoor te zetten. Maar het werkte opnieuw averechts. De achtervolgers interpreteren het rouwmisbaar van Geštin-ana als een aanwijzing dat zij op de hoogte moet zijn van Dumuzi's schuilplaats en van het lot dat hem beschoren is. Zij weten nu dat Dumuzi zich bij haar schuilhoudt en dringen de schaapskooi binnen. Ze steken die in brand, stoten de melkemmer omver, trekken de drinkbeker van de haak en ze gieten water over het houtvuur. Het haardvuur van de woning dooft uit. Dumuzi is dood. Slechts de wind gaat door de verwoeste stal.

Treuren om de dood van Dumuzi

De dood van Dumuzi werd eeuwenlang door de Sumeriërs herdacht in rituelen die Het Grote Wenen werden genoemd. Onder auspiciën van godin Inanna liepen de dorpelingen naar de steppe buiten hun dorp

om daar te treuren over de dood van de jonge minnaar van de vruchtbaarheidsgodin. Zij plengden tranen en jammerden over het droeve lot dat hem ten deel was gevallen en beklagden de godin die door het verlies van haar minnaar zo zwaar getroffen was. Deze rituelen moeten zich overal in het Oude Nabije Oosten hebben verspreid. De cultus van Dumuzi was ook bij de auteurs van het Oude Testament bekend, zoals blijkt uit het boek Ezechiël, waarin Dumuzi onder zijn Syrische naam Tammuz wordt genoemd. De profeet vaart uit tegen de religieuze praktijken van de bevolking, die volgens hem in strijd waren met het Jodendom: *'Ik zal je nog meer van hun gruwelijke daden laten zien', zei hij, en hij bracht me naar de ingang van de noordelijke poort van de tempel van de HEER. Daar zaten vrouwen die rouwden om de god Tammuz. 'Heb je het gezien, mensenkind?' vroeg hij mij. 'En nog gruwelijker dingen zal ik je laten zien!'* (Ezechiël 8:13-15). Kennelijk werd er in het eerste millennium v.C. nog steeds periodiek om Tammuz, of onder zijn Griekse naam Adonis, gerouwd. Het beeld van Maria mater dolorosa die treurt over de dood van haar zoon lijkt te zijn beïnvloed door het beeld van de klagende godin Inanna die treurt om de dood van haar geliefde Dumuzi, de personificatie van de gestorven gewassen op het veld. Het zijn oorspronkelijk vruchtbaarheidsrituelen en misschien werd in oeroude tijden zelfs daadwerkelijk een mens op de akkers achtervolgd en doodgeslagen om de zaden met zijn bloed magisch te versterken.

De offerdood van Jezus

Toen de evangelisten de gebeurtenissen rondom de dood van hun geestelijke leider optekenden, moeten zij elementen uit de mythe over de dood van een jonge herder in hun verhaal hebben betrokken. Het is het verhaal van een onschuldig slachtoffer dat achtervolgd wordt door een gewapende bende en verraden wordt door een 'vriend'. De vriend in de mythe van Dumuzi lijkt een mythologische ingreep te zijn om het verhaal een extra dramatische lading te geven. Zowel de 'vriend' van Dumuzi als Jezus' apostel Petrus had kort daarvoor nog plechtig beloofd dat ze liever zouden sterven dan hun belofte van trouw te verbreken. Petrus loochende dat hij Jezus kende, net zoals Vrouwe Belili die net deed alsof ze niets over Dumuzi wist om de belagers op een verkeerd spoor te zetten. Dumuzi was naar het huis van Vrouwe Belili gevlucht en had aan haar gevraagd om water uit te gieten en meel uit te strooien. In de evangeliën was het een vrouw die naar Jezus toekwam met een albasten flesje met zeer kostbare olie die zij over zijn hoofd uitgoot. Net als Dumuzi wordt Jezus geselsd en ter dood gebracht terwijl hij onschuldig is. Pilatus vraagt aan Jezus: *'Bent u de koning van de Joden?'* Het is raadselachtig waarom dat zo'n zware beschuldiging kon zijn aan het adres van een ongewapende, bezitloze profeet en het werd algemeen zo uitgelegd alsof Jezus als een agitator tegen de Romeinse overheersing werd gezien. Maar als we verder lezen in het evangelie dan blijkt dat de soldaten Jezus een scharlakenrode mantel omdeden en een

kroon van doorntakken op zijn hoofd zetten en een rietstok in zijn handen. Spottend vielen ze op de knieën voor hem, zij spuwden hem en sloegen hem met de rietstok. Dit gedrag komt opvallend overeen met de behandeling die een zondebok in de oudheid onderging. In tijden van crisis werd een slachtoffer uitgekozen die het kwaad dat over de gemeenschap was neergedaald met zich mee moest nemen. Hij werd uitgedost met takken van jonge vijgenbomen en met dezelfde takken geslagen en de stad uitgejaagd. In prehistorische tijden werden waarschijnlijk mensen daadwerkelijk om verschillende redenen gedood op de gemaaide velden en de mythe over de vervolging van Dumuzi bevat hier mogelijk sporen van. Dat zou ook verklaren waarom Dumuzi noch Jezus een poging doet om zich te verweren tegen de achtervolgers, hoewel zij beiden vertwijfeld driemaal een beroep doen op - enerzijds - de Zonnegod (Dumuzi) of - anderzijds - God (Jezus) om hen dit lot te besparen. Wanneer Judas vol berouw de dertig zilverstukken terugbrengt naar de tempel zegt hij: 'Ik heb gezondigd en onschuldig bloed verraden'. De priesters kochten van het bloedgeld een stuk grond dat als begraafplaats voor vreemdelingen zou dienen die veelbetekenend Bloedakker werd genoemd. Ook de dood van Jezus wordt gezien als een mensenoffer, hij is een Heiland die voor de zonden van zijn volk zou zijn gestorven. Als Pilatus Jezus ter dood veroordeelt en laat geselen roepen de toeschouwers: “*Zijn bloed kome over ons en onze kinderen!*”. Die uitspraak werd eeuwenlang uitgelegd alsof de Joden

hiermee de schuld voor de dood Jezus op hun geweten hadden, waaraan vervolgens antisemitische conclusies werden verbonden. Maar de uitlating bracht misschien de oeroude betekenis van een mensenoffer ter sprake, dat ter wille van het welzijn van de gemeenschap was gedood.

Dumuzi wordt door zijn achtervolgers naar de kur gesleept, wat in het Sumerisch 'berg' of 'onderwereld' betekent, omdat de onderwereld volgens de Sumeriërs zich in het gebergte bevond. Jezus wordt in Golgota, 'Schedelberg', gekruisigd, een plaats die niet is teruggevonden, maar die vermoedelijk een benaming voor de onderwereld is. Terwijl volgens de mythe Dumuzi in de lente uit de onderwereld zou terugkeren, wordt in het evangelie verteld dat Jezus na drie dagen uit zijn graf was herrezen, een gebeurtenis die nog steeds jaarlijks wordt herdacht tijdens het christelijke paasfeest, dat net als het joodse pesach in het voorjaar wordt gevierd.

Henriette Broekema

Dit artikel is gebaseerd op haar boek dat vorig jaar bij Uitgeverij Elikser verscheen, *Inanna, heersers van hemel en aarde. Geschiedenis van een Sumerische godin.*

De tekst over Dumuzi's droom is op internet beschikbaar op de site van de Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, van de Universiteit van Oxford UK (<http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/catalogue;1.4.3>).